

MAJEWSKI ERAZM – filozof, socjolog, ekonomista, archeolog, przyrodnik, ur. 2 VI 1858 w Lublinie, zm. 14 IX 1922 w Warszawie.

M. uczęszczał do gimnazjów w Lublinie i Warszawie. Studiował nauki przyrodnicze na UW. Po śmierci ojca przerwał studia, aby zająć się prowadzeniem odziedziczonej fabryki ołówków. Dzięki niezależności finansowej zajmował się różnymi dziedzinami wiedzy, poświęcając na to własne fundusze. Napisał wiele prac naukowych i popularnonaukowych z zakresu przyrodoznawstwa, archeologii, ludoznawstwa, językoznawstwa, filozofii cywilizacji oraz ekonomii.

Przez długie lata związany był z Warszawą, tu prowadził badania naukowe oraz publikował książki i artykuły. W 1899 założył rocznik „Światowit” poświęcony archeologii prehistorycznej i słowiańskiej. Należał do pionierów ochrony zabytków archeologicznych w Polsce; ze zgromadzonych przez siebie zbiorów utworzył w Warszawie pierwsze muzeum archeologiczne. Prehistoria stanowiła dla M. ważne ogniwo w badaniach nad filozofią cywilizacji. W swojej koncepcji cywilizacji łączył ówczesną wiedzę o prehistorii z filozofią człowieka i teorią społeczeństwa. Rozgłos i uznanie przyniosła mu czterotomowa *Nauka o cywilizacji*, której t. trzeci pt. *Kapitał* odniósł na rynku pol. duży sukces, osiągając 6 wyd. Podejmował w nim M. polemikę m.in. z *Kapitałem* K. Marksa. Autorytet M. w ówczesnym środowisku naukowym był wysoki. Należał do Tow. Naukowego Warszawskiego oraz Międzynarodowego Instytutu Socjologicznego w Paryżu, aż 3 uniwersytety zaproponowały mu objęcie katedr: Warszawski – archeologii, Lwowski – etnologii, Wileński – socjologii. Ścisłe związany z Warszawą postanowił przyjąć w 1919 utworzoną dla niego Katedrę Archeologii Prehistorycznej na UW, której został prof. zwyczajnym, jednak ciężka choroba nie pozwoliła mu wygłosić ani jednego wykładu.

Główne dzieło M. to *Nauka o cywilizacji*, w skład której wchodzi: I: *Prolegomena i podstawy do filozofii dziejów i socjologii* (Wwa 1908; pod nowym tytułem: *Prolegomena do socjologii i antropologii*, Wwa 1912²; wyd. franc. *La science de la civilisation. Prolegomènes et bases pour la philosophie de l'histoire et la sociologie*, P 1908); II: *Teoria człowieka i cywilizacji* (Wwa 1911; wyd. franc. *La théorie de l'homme et de la civilisation*, P 1911); III: *Kapitał. Rozbiór podstawowych zjawisk i pojęć gospodarczych* (Wwa 1914, 1921⁶); IV: *Narodziny i rozwój ducha na ziemi* (Wwa 1923).

Koncepcja cywilizacji M. oparta była na założeniach monizmu naturalistycznego. M. wychodził z założenia, że w badaniach nad zjawiskami społecznymi punktem wyjścia i właściwym przedmiotem badań powinny być historyczne cywilizacje. Twierdził, że cywilizacja powstaje na gruncie przyrodniczego bytowania człowieka, lecz jest zarazem bytem społecznym. Cywilizację pojmował przyrodniczo, ale zarazem stał na stanowisku jakościowej odrębności życia społecznego.

Budując swą koncepcję cywilizacji wyszedł M. z założenia, że aby zrozumieć, czym jest cywilizacja, należy wiedzieć, kim jest człowiek. Uważał, że człowiek w momencie, gdy wyodrębnił się ze świata zwierząt, nie był „typem gromadnym”; aby przetrwać, ludzie musieli współdziałać w gromadzie, pomimo swej skłonności do egoizmu. Współdziałanie i specjalizacja spowodowały, że zwierzęca „sygnalizacja akustyczna” przekształciła się w mowę. Powstanie mowy stało się przyczyną rozwoju mózgu, myślenia, psychiki oraz przyczyniło się do postania społeczeństwa i cywilizacji. Mowa jest „łącznikiem społecznym”, to ona spowodowała uspołecznienie człowieka. Dzięki rozwojowi systemu komunikacji językowej życie społeczne stawało się coraz bardziej zróżnicowane. Wynikiem tych zmian było powstanie cywilizacji, czyli nowej wyższej rzeczywistości, najwyższego w przyrodzie „układu żyjącego”. Ze względu na fakt, że mowa jest podstawowym czynnikiem uspołecznienia i ucywilizowania człowieka, to tym samym granice cywilizacji pokrywają się z granicami języka narodowego. Bez wspólnego języka nie może istnieć więź „interpsychiczna”, a więc nie może powstać cywilizacja. Synonimem społeczeństwa jest „lud jednojęzyczny, naród”. Ludzkość to „hipostaza, abstrakcja, fikcja”. Twierdził, że istnieją tylko „konkretne ludy” niepodobne do siebie oraz konkretne narodowe cywilizacje. Bytami realnymi są narody oraz wytworzone przez nie cywilizacje. W zależności od stopnia rozbudowania struktury społecznej wyróżniał „cywilizacje wysokie lub niskie”. Twierdził, że upadek cywilizacji wysokiej rozpoczyna się od momentu, w którym język narodu – z różnych powodów – nie jest zdolny do opisu świata i stosunków społecznych, a to przyczynia się do zaniku idei społecznych.

Społeczno-polityczne poglądy M. charakteryzują się apologią ustroju kapitalistycznego oraz polemiką z teorią wartości Marksa. M. uznawał, że

twórcą cywilizacji jest elita umysłowa narodu. Postęp materialny i duchowy zawdzięczamy „twórcom duchowym”.

Klasycznie pozytywistyczna koncepcja M. należy dzisiaj do historii nauki, jednak wiele szczegółowych, opartych na rzetelnej wiedzy analiz zachowało do dzisiaj pewną wartość i oryginalność: są to niektóre analizy ekonomiczne, rozważania nad istotą więzi społecznej i zagadnienie „łącznika społecznego”. System wiedzy o świecie stworzony przez M. zdobył uznanie współczesnych mu myślicieli we Francji; w Polsce z uznaniem o M. mówili L. Gumplowicz i F. Koneczny.

W. M. Kozłowski, *Czym jest cywilizacja (Erazm M. „Nauka o cywilizacji”)*, PF 12 (1909), 177–186; W. Horodyski, *Cywilizacja i życie. (Teoria E. M.)*, Wwa 1912; S. Szczęch, *Erazm M. jako ekonomista*, Lb 1936; J. i A. Szymańscy, *Cywilizacja w koncepcji filozoficznej Erazma M.*, SF 19 (1975) z. 8, 107–120; H. Dutkiewicz, *Erazm M. Naturalistyczna koncepcja cywilizacji i zagadnienie łącznika społecznego*, w: *Szkice z historii socjologii polskiej*, Wwa 1983, 113–135; A. Kołakowski, *Koncepcja cywilizacji Erazma M.*, *Kultura i Społeczeństwo* 29 (1985) z. 4, 120–131; G. Szumera, *Teoria cywilizacji w ujęciu Erazma M.*, *Folia Philosophica* 10 (1992), 161–175; L. Gawor, *Dwie teorie cywilizacji: naturalistyczna Erazma M. i kulturowa Feliksa Konecznego*, w: *Natura i kultura*, Lb 1995, 21–30; *Erazm M. i warszawska szkoła prehistoryczna na początku XX wieku*, Wwa 1996; W. Kaczocha, *Pozytywistyczno-naturalistyczna filozofia cywilizacji Erazma M.*, w: *tenże, Filozofia cywilizacji i kultury*, Pz 1998, 66–92.

Grażyna Szumera